

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 30, 2012.

ЧЕРНОГОРСКАЈА АКАДЕМИЈА НАУК И ИСКУССБ
ГЛАСНИК ОТДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 30, 2012.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE SECTION OF ARTS, 30, 2012.

UDK 821.163.4:398

Ljiljana PAJOVIĆ-DUJOVIĆ*

ŠALJIVA PRIČA I PJESMA PODRUGAČICA KAO FOLKLORNI PREDLOŽAK UMJETNIČKOG TEKSTA

Apstrakt: Polazišta strukturalističkog i semiotičkog metoda u osnovi su našeg pokušaja da se odgovori na pitanje o žanrovskim aspektima folklorne tradicije u pripovjednoj prozi Sima Matavulja (1852–1908). Od osobitog su značaja načini kojima je on transponovao i transformisao folklorni predložak (šaljivu priču i pjesmu podrugaciću) u svoj autorski tekst, roman *Bakonja fra Brne* (1892). Anonimnost porijekla šaljivih priča i pjesama podrugacića, kao i usmeni način prenošenja, štitio ih je od svake društvene i crkvene kontrole. Cio tematsko-motivski kompleks proizašao je iz skarednih zgoda vezanih za fratre i popove. Taj sloj narodne tradicije zasniva se na kontrastu viših duhovnih načela i materijalističkih vidova ovozemaljskog življenja. Šereti šaljivih narodnih tvorevina bezobzirno svlače masku s lica duhovne vlasti zamjenjujući je licem običnog čovjeka punog svakojakih slabosti. Matavulj se pokazuje kao majstor u promjeni pripovjednih perspektiva. Iz pozicije pripovjedača-svjedoka koji prati spoljnja dešavanja vezana za književne junake, lako se prelazi na tačku gledišta samih likova.

Karnevalski se ozbiljno i tragično, kakva je smrt mladog đakona, preobraća u smiješno koje je na granici groteske. Posljedice Škorančinog vampirenja vide se u strahovima i pričama manastirske bratije. Uzrok je, međutim, sasvim potisnut, subjekat radnje se označava kao nešto neodređeno, što nije od ovoga svijeta. Humorističko-ironičnu pripovjednu perspektivu potvrđuje i Dundakovo oponašanje pravoslavne molitve u duhu narodne podrugaciće. Fratri slave „novo lito” kao narodnu svetkovinu, što ono po porijeklu i jeste, slušajući u svečanoj božičnoj atmosferi molitvu, u stvari pjesmu podrugaciću. Manastirski sluga i njegovo popijevanje za vrijeme novogodišnjih praznika poslužilo je Matavulju da uvede motiv parodia sacra, tj. parodije na svete tekstove i obrede čime se otvara mogućnost za nova literarna preoznačavanja svijeta. Mihail Bahtin ukazuje da šaljive pjesme i priče o (ne)epskim podvizima nose energiju „narodne smjehovne kulture”. One zahvaljujući različitom značenjskom po-

* Profesor na Filozofskom fakultetu u Nikšiću

tencijalu i kontekstu u koji se smještaju postaju izvor različitih literarnih rješenja. Doprinose da književno djelo kroz smijeh ostvari katarzični efekat oslobađanja od ograničenja koje mu nameću tekstovne konvencije. Alhemija Matavuljevog pričanja koja izvire iz duha šaljivih priča i pjesama podrugačica pokazuje moć povezivanja i harmonije onoga što izgleda nepremostivo i nepomirljivo.

Cljučne riječi: šaljiva priča, pjesma podrugačica, folklorni predložak, Matavuljev roman Bakonja fra Brne, parodija, humorističko-ironične pripovjedne perspektive, karnevalsko osjećanje svijeta

Polazišta strukturalističkog i semiotičkog metoda u osnovi su našeg pokušaja da se odgovori na pitanje o žanrovskim aspektima folklorne tradicije u pripovjednoj prozi Sima Matavulja (1852–1908). Od osobitog su značaja načini kojima je on transponovao i transformisao folklorni predložak u svoj autorski tekst. S jedne strane nastoji da folklorizuje priču upotrebom jednostavnih oblika, dok s druge, pokazuje svu snagu individualne umjetničke projekcije, istovremeno ili naizmjenično primjenjujući dispartatne stvaralačke postupke. Uticaj folklorne tradicije se tiče oblika koji su u Matavuljevom djelu važni (anegdote, šaljive priče, legende, šaljive pjesme podrugačice i dr.) i koji potiču iz usmene tradicije. A za usmena djela su karakteristične naslage iskustva i pamćenja, ili ono što Mihail Bahtin naziva „pamćenjem žanra”. Bahtinovo tumačenje toga pamćenja je izuzetno značajno za razumijevanje žanrovskih aspekata folklorne tradicije u pripovjednoj prozi autorskog porijekla. „U prirodi je književnoga žanra da održava najpostojanije, „vekovne” težnje u književnome razvoju. U njemu se vazda čuvaju uvek živi elementi a r h a i č n o s t i . Doduše, ta se arhaičnost čuva jedino zahvaljujući njenome stalnom o b n a v l j a n j u , takoreći osavremenjavanju. Žanr je uvek isti i nije isti, uvek je u isti mah i star i nov. Žanr se preporuča i obnavlja na svakoj novoj etapi književnoga razvoja, i u svakome pojedinačnom delu koje mu pripada. U tome i jeste život žanra. Stoga i arhaičnost koja se u žanru čuva nije mrtva, nego je večno živa, to jest sposobna da se obnavlja. Žanr živi u sadašnjosti, ali uvek p a m t i svoju prošlost, svoj početak. Žanr predstavlja stvaralačko pamćenje u procesu književnoga razvoja. Upravo je stoga žanr i sposoban da tome razvoju obezbedi j e d i n s t v o i n e p r e k i d n o s t ” (Bahtin, 1967: 178–179)

Na planu morfologije Matavuljeva se pripovjedna proza očituje transponovanjem šaljivih priča koje se definišu kao „kratke narodne pripovjetke sastavljene iz vedrih slika ili epizoda, zasnovanih na komici situacije ili reči” (Milošević-Đorđević, 2000: 170). Kategorija šaljive priče se

prepoznaje na osnovu komične usmjerenosti, paradoksalnosti, kratkoće i jednostavne kompozicije. One koje su zasnovane na motivu prevare imaju korijen u dalekoj narodnoj prošlosti. Karakteriše ih određena doza realističnosti i usredsređenosti na jednu slikovitu i konkretnu situaciju, „ali i jedan sintetički sud o ljudima, sredini, religiji, društvenim slojevima, politici, svakodnevicu” (Milošević-Đorđević, 1997: 273). Amplituda mogućnosti koju šaljiva priča nosi – od analitičkog do sintetičkog i od lokalnog do univerzalnog, čini je vrlo aktivnom jedinicom u oba modelativna sistema, usmenom i pisanom. Simo Matavulj se u svojoj prozi dosljedno oslanja na folklornu tradiciju, na motive iz usmene predaje gdje je podvala često sam nukleus radnje. Poseban kvalitet njegovog pisanja otkriva se u vještini prevazilaženja šematizma koji se zna izroditi iz motivskog kompleksa zasnovanog na prevari, na komici riječi ili situacije. Njegove najbolje proze brišu granice folklornih žanrova, uklapaju ih u jedinstven svijet priče. Ovdje se ne govori o konkretnom folklornom predlošku koji bi bio prepoznatljiv na nivou eksplicitnog citata ili morfološkog rješenja. Riječ je o aktiviranju značenjskih transpozicija, tj. o aluzijama i asocijacijama čitalaca koji tekst razumiju zahvaljujući podtekstu, tj. „tuđem necitiranom ali podrazumevanom bivšem kontekstu iz kojeg je citat preuzet” (Oraić Tolić, 1990: 15).

Matavulj je roman *Bakonja fra Brne* objavio 1892. godine, dok je prva redakcija *Kako je Pjevalica izliječio fra-Brnu* izlazio u nastavcima tokom 1888. godine u časopisu „Stražilovo” iz Novog Sada. Središnje poglavlje *Đakovanje i drugi događaj* uobličeno je kao niz epizoda posvećenih krupnom događaju izdvojenom u naslovu – pojavi vampira. Motiv folklorne fantastike je uveden šaljivo, utvara je reakcija na povredu vjerskih normi oko umiranja i sahrane đakona Škorance, bez ispovijesti i pričešća. Matavulj je pisac rijetkog dara koji je i u ozbiljnom mogao vidjeti smiješnu stranu stvari, koji je motiv smrti uveo kao sastavni dio života. Hatidža Krnjević tim povodom primjećuje: „Ozbiljno u smešnom i obrnuto oživotvorava iskonsku ljudsku potrebu da ublaži ili pobedi tragičnu napetost života s kojom se neposredno suočava. To je najvitalniji unutar-nji činilac Matavuljeva romana (...)” (Krnjević, 1981: 222).

Škorančina smrt nenadano otvara dva nova iscjeljujuća iskustva koja sasvim potiskuju činjenicu smrti. Na jednoj strani je očeva autobiografska priča, a na drugoj pojava Škorančine „ustravice”. Lik obučara Lovrića koncipiran je kao potpuna suprotnost sinu „briljusu”: „To je, znaš, jaje koje se izleže bez kore. A on je bio tako jaje, pa je pukao od studeni...” (Matavulj, 1953: 70). Tip vojnika hvalisavca savremeni čitalac vezuje za

komediodramsku, ali i tradiciju usmenog pripovijedanja. (Jedna od Matavuljevih najuspjelijih tipizacija hvalisavog vojnika, a bilo ih je mnogo, postignuta je u liku lažljivca i pijanice Ilije Bulina u pripovijeci *Pošljednji vitezovi* (1889).) U oblikovanju Lovrićeve vojničke biografije izrazito je učešće govorne karakterizacije. Karikaturalnost lika potencira se upotrebom govorne poštapalice „sakrrr”.

„Sakrrr! – viknu majstor. – Na koga se uvrkao, sakr!? Ja sam se dvadeset godina lomija po Taliji, po Češkoj, bija sam tri godine u Beču, četiri godine u Moraviji, u Štiriji, u Sloveniji, Salizburgu, Špiliberku, Trentu, Triještu, Veroni, Mantuvi, Pjačenci, pa u Ungariji, – svu sam Ungariju obiša ka ovaj dlan, razumiš li? Bija sam u vruga doma! Bija sam u papinoj zemlji i tuka se s Francezima. Drežda sam napolju ponoći, kisnija, odija pišice po deset ura na dan, pa nikada ni da sam se naladija. A on... što ti kažeš... briljuzak, dođe na svit bez dna! Zato ga i dado ovdje među ove (dodade šapatom) site dokonjake, pa pa, je-to sve jednako, sakrrr...” (Matavulj, 1953: 70)

Svi prizori vojnika pustolova dati u gradacijskom nizu izviru iz duha šaljivih narodnih priča. Potenciraju se situacije koje u prvi plan ističu laganje i nadlagivanje kao jednu tipičnu ljudsku osobinu. Oko nosioca radnje koji je u usmenoj književnosti obično anonimn, sabiraju se situacije koje određenu osobinu naglašavaju. Matavulj je u duhu poetike usmenog izgradio i posebnu komunikativnu situaciju u kojoj se uspostavlja bliskost između manastirskog sluga i govornog oca. Ona je imala za cilj da omogućiti uvođenje žive riječi, Lovrićeve laži i Dundakove parodične varijacije izreke iz Svetog pisma.

„Ali, može biti da baš njemu utrneše zubi stoga što si ti ija nezrela voća? – reče Dundak, kome se, kao i svoj manastirskoj čeljadi, zakačila u pameti po koja izreka iz Svetoga pisma” (Matavulj, 1953: 70).

Korijene humora koji počiva na hiperboli i „udaranju u stranu” možemo naći i u šaljivim pričama koje ismijavaju sveštena lica. Tragove te osobene sposobnosti ruganja duhovnicima prepoznajemo u sintagmi „siti dokonjaci”, kako ih narodski čovjek Lovrić doživljava. Anonimnost njihovog porijekla, kao i usmeni način prenošenja, štitio ih je od svake društvene i crkvene kontrole. Cio tematsko-motivski kompleks proizašao je iz skarednih zgoda vezanih za fratre i popove. Taj sloj narodne tradicije zasniva se na kontrastu viših duhovnih načela života i materija-

lističkih vidova ovozemaljskog življenja. Šereti šaljivih narodnih tvorevina bezobzirno svlače masku s lica duhovne vlasti. Zamjenjuju je licem običnog čovjeka punog svakojakih slabosti. U sceni pojave vampira riječ je o golom ljudskom strahu, čiji se pojavni oblici manifestuju na različite načine, pokušajem davanja racionalnih objašnjenja od strane „muškog i sokolastog” fra Srdara do nevjerice manastirskih đaka, slugu, Balegana i fra Brna.

Pojava Škorančine „ustravice” razvija se u radnju u kojoj se gubi njen uzrok, ali se pokazuju posljedice u množini pojedinačnih strahova i priča. One se slivaju u opšte stanje uznemirenosti koje će Matavulj relativizovati uvođenjem Dundakovog viđenja stvari.

„On, on – nastavi Mačak đacima. – Naslonija se uza zid, a izdreljija oči na meneka! Ajme meni! Ajme meni! Kako nisam umra na mištu?...” (Matavulj, 1953: 73)

„...Gledam, gledam, dok mi se oči poniše put groblja, a, tamo, on pomolija glavu preko zida, a izdreljija ovalike oči u meneka! (Balegana – Lj. P. D.) A meni, brate moj, priviše se noge ka dva konca. Oću da izmolim „pozdrav gospin”, a ne mogu! Kako je moga dopriti glavom do onolike visine? Biće se popeja na grob pokojnog fra-Felicijana Felicijanovića...” (Matavulj, 1953: 73)

Matavulj se pokazuje kao majstor u promjeni pripovjednih perspektiva. Iz pozicije pripovjedača-svjedoka koji prati spoljna dešavanja vezana za književne junake, lako se prelazi na tačku gledišta samih likova. Posljedice Škorančinog vampirenja vide se u strahovima i pričama manastirske bratije. Uzrok je, međutim, sasvim potisnut, subjekat radnje se naznačava kao „pudalina”, tj. utvara, kao nešto neodređeno, što nije od ovoga svijeta. Druga posljedica takvog tipa zapleta je komika. Ona prozilazi iz Dundakove parodije crkvene ispovijesti. Matavulj utkiva priču narodnog šaljivdžije o njegovom susretu sa dušom umrlog. Izbor situacije i junaka otkriva parodično-humoristički princip oblikovanja teksta.

„Dundak, slobodan, a vješt kako se treba ponašati u takijem prilikama, prekrsti se, izgovori polako „pozdrav Divici”, pak zapita pudalinu: ‘Dušo kršćanska, šta želiš od meneka?’ – ‘Želim, da ti se ispovim!’ – ‘Dušo kršćanska, ajde ka kome redovniku sporadi toga.’

‘Ne, nego baš onome, koga prvo udesim! Tako mi je naređeno, za pedipsu što sam to propuštija učiniti uoči smrti. Dakle, slušaj...’ Dundak morade slušati svu ispovijest do kraja, sve krupne i sitne grjeho-

ve Škorančine, čak i to kako je krao duvan fra Duvalu, pa ga slao ocu u grad. Zatijem pudalina kaza da se zaludu pojalo bdjenje, jer da neće imati mira ni stanka u grobu, dokle on (Škoranca) ne otpjeva misu u manastirskoj crkvi. A to će biti noću. A biće kad se navršši vrijeme koje je proteklo, da je živ, do ‘mlade mise’” (Matavulj, 1953: 74).

Dundakova priča ima vlastitu stvarnost u oblikovanju osnovnog zbiivanja – pojave vampira. Jasno su suprotstavljene tačke gledišta koje nudi crkvena ispovijest, na jednoj, i razularena šaljiva priča, na drugoj strani. Kanonizovani oblici ispoljavanja vjerskog osjećanja sučeljavaju se sa narodnim duhovnim životom. Kompoziciona šema crkvene ispovijesti sa svojim ustaljenim oblicima ogleda se u krivom ogledalu varijabilne šaljive priče. Šaljivdžija narodnog kova, fratarski „hizmećar”, kako je Matavulj koncipirao Dundaka, uzima slobodu oponašanja fratra koji ispovijeda utvaru. Izvrnut je ruglu nesklad između strogog poštovanja forme i ispraznosti sadržine. Funkcionalnost koju bi crkvena ispovijest trebalo da ima dovodi se u pitanje. Dundak je u maniru usmenog pripovjedača oslobođenog svih stega žanra, iskitio priču o svom susretu sa dušom umrlog đakona. Duh pretjerivanja i izokretanja karakterističan za šaljive priče, razorio je hijerarhiju duhovne vlasti. Pojavu vampira stavio je uvredljivo blizu svetom činu, parodijom razgradio umišljenu veličinu jednog iznutra obamrlog fratarskog svijeta, uzimajući u obzir i netipične pojedince – fratre Srdara i Tetku koji potvrđuju pravilo. Alhemija Matavuljevog pričanja koja izvire iz duha šaljivih priča i pjesama pokazuje moć povezivanja i harmonije onoga što izgleda nepremostivo i nepomirljivo.

Milan Savić pismom traži objašnjenje od Matavulja i pita ga „ko je na sebe preuzeo ulogu Škorančine utvare”. Matavulj daje odgovor koji je sasvim u duhu njegovog južnjačkog vitalizma, ali kojim ne šteti ni prijateljevu naivnosti od blagonaklone ironije: „Pitaš ko se ‘vampirio’ u Bakonji? Niko, brate, no su lagali i Balegan i đaci i Dundak (a i ja pomalo). Zar se tebi baš čini da se zbilja morao neko ‘javljati’ pa da se onoliko priča? O sancta bačka simplicitas! Međer vi zbilja ne poznajete jušnjake. Ta jušnjak laže, laže i laže, tako da i sam najposle veruje da su istinite njegove izmišljotine, a, što je prirodno, nekad mu i zemljaci veruju. – Lepo kaže Doude, da jušnjak uprav ne laže, nego da to čini jedino sunce. Ta (veli) *Ilijada* i *Odiseja*, to su monumentalni spomenici ‘lepe’ laži” (Matavulj, 1956: 229–230).

Matavuljev iskaz imenuje jednu osobenu sposobnost ruganja koja nije samo piščeva nego i njegovih književnih junaka. Karnevalski se ozbiljno i tragično, kakva je smrt mladog đakona, preobraća u smiješno koje je na granici groteske. Humorističko-ironičnu pripovjednu perspektivu potvrđuje i Dundakovo oponašanje pravoslavne molitve u duhu narodne podrugaciće. Fratri slave „novo lito” kao narodnu svetkovinu, što ono po porijeklu i jeste, slušajući u svečanoj božićnoj atmosferi molitvu, u stvari pjesmu podrugaciću. Riječ je o vrsti šaljive pjesme nastale povodom ismijavanja nekog događaja, običaja ili načina pjevanja. Manastirski sluga i njegovo popijevanje za vrijeme novogodišnjih praznika poslužilo je Matavulju da uvede motiv parodia sacra, tj. parodije na svete tekstove i obrede čime se otvara mogućnost za nova literarna preoznačavanja svijeta.

„Napravi se kolo oko njega, on se prekrsti tri puta sa tri prsta ‘porišćansku’, metanisa tri puta šapćući nješto, pa prekrsti ruke na grudima, diže glavu pa poče popijevajući:

„Zelembaća, koze vraća, po duboku, po široku, da napase, da namuze, da nakupi ugnju masla, da namaže žvale i nadimale! Nadimlji se crni vraže, ka’no Grci po polici. Oni jesu dobri lovci. Strijeljahu jednu goru i uvatiše ticu srnadicu. Iz nje vade taloga, da namažu takole. Takoli riču, takoli buču, takoli idu šešarskijem putem i nalaze šešarskoje dijete. Dijete u ... opanke kiselilo, prstom nabadalo, a zubma okruživalo ... gospodi pomiluj, amin!” (Matavulj, 1953: 66)

„Novo lito” koje slave katolički fratri, dragocjen je trag prastare zemljoradničke Nove godine koji je dobio hristijanizovan oblik. Veliki paganski praznik slavio se uz koledarske pjesme. To su pjesme iz grupe obrednih lirskih pjesama, temama povezane sa kultom plodnosti, rađanja sunca i nove godine. Riječ je o najstarijim usmenim tvorevinama, koje su znatnim dijelom hristijanizovane u božićne zajedno sa obredom. U njihovom početku leži stvarna potreba primitivnog čovjeka da na neki način umilostivi prirodne sile da mu budu naklonjene. Zahvaljujući magijskoj namjeni, dugo su zadržale arhaične oblike, kao i božićne, uskršnje, đurđevske i druge pjesme.

Istorijska je činjenica da je crkva vodila surove borbe protiv magijskih radnji, narodnih kultova, naročito protiv praznika, običaja i pjesama posvećenih slavlju kulta plodnosti. Ne mogavši ih iskorijeniti, crkva im je dala hristijanizovan oblik. Crkvene praznike prilagodila je datumima mnogobožaćkih svetkovina. Pri tome je u svima poznate narodne melo-

dije unijela duhovnu sadržinu. Jednim svojim tokom će se koledarske obredne pjesme spojiti s božićnim pjesmama koje takođe prate ritual obreda. Nada Milošević-Đorđević se u odrednici *božićne pjesme* poziva na etnologe i činjenicu višeslojnosti obrednih elemenata Božića, među kojima se prepoznaje nekoliko praznika: „dani kulta predaka, dani prizivanja mrtvih koji dolaze na gozbu u svoju čast, dani dolaska samog Boga, kao ličnosti koju treba ugostiti, dani ponovnog rađanja Sunca” (Milošević-Đorđević, 1997: 32). Božićne pjesme su razigrane i vedre, pjevaju o blagostanju i plodnosti, baš kao što je i sam obred uvijek praćen pjesmom i igrom u kolektivu. Pretjerivanje i izokretanje koje sriječemo u Dundakovoj pjesmi rugalici nije lišeno svake realne osnove. Tokom prošlih vjekova, naročito u srednjem vijeku, sinodi su strogo zabranjivali fratrima da pjevaju određene vrste narodnih pjesama, igraju u kolu, učestvuju u svetkovinama, što znači da se oni toga nijesu lišavali.

U prvoj verziji romana o Bakonji čuje se i pokoji nepriličan stih iz ovog posebnog narodnog repertoara (Krnjević, 1981: 211). Repertoar opscene narodne proze je Matavuljevom pričalačkom daru bio veoma blizak. U pismima Milanu Saviću on pominje narodnu šaljivu molitvu *Zelmbaća koji vraća*, kao svoju uspomenu iz djetinjstva. Želja za uravnoteženom stilizacijom teksta navela ga je na eliminaciju „masnijeh” riječi, čijim će tragom, uz Matavuljevo odobrenje, nastaviti Milan Savić. Mihail Bahtin ukazuje da šaljive pjesme i priče o (ne)epskim podvizima nose energiju „narodne smjehovne kulture”. One doprinose da književno djelo kroz smijeh ostvari katarzični efekat oslobađanja od ograničenja koje mu nameću tekstovne konvencije: „Epski materijal se prenosi u romaneskni kroz stadij familijarizacije i smeha” (Bahtin, 1970: 126).

Bahtin u svojoj studiji o Rableu u prvi plan ističe zaseban sloj narodnih tradicija, koji je ovaplotio životnost smiješnog kao univerzalnu, mnogoznačnu i dugovječnu baštinu, iz koje se izrodio duh renesanse. I srednjovjekovlje Franja Asiškog baštini kao pretpostavku svog učenja hvalospjev životu. Bahtin uočava indikativnom činjenicom da je Franjo Asiški nazivao sebe i svoje sljedbenike „lakrdijašima Gospodovim” („ioculatores Domini”), a njegov pogled na svijet bio je obilježen „duhovnom veselošću” i apologijom „materijalno-telesnog” (Bahtin, 1978). Tradicija „kanonizovanog smeha” pokazuje u Matavuljevoj prozi svoje lice u „božićnom smehu”, tj. u vjernom podražavanju molitve u duhu podrugljive narodne pjesme. Bahtin objašnjava srednjovjekovnu tradiciju „božićnjeg smeha” u „veselim pesmama” – „duhovnim pesmama koje su se pevale na svetovne motive (...) i sa momentima materijalno-telesnog snižavanja.

Tema rođenja novog, obnavljanja, organski se preplitala s temom smrti starog na veselom i snižavajućem planu, sa slikama lakrdijaškog karnevalskog svrgnuća” (Bahtin, 1978: 68).

Matavulj ocrtava atmosferu ritualnog pijanstva u kojoj sluge dobijaju prećutnu podršku fratara: „a sve pogleduje fra-Piriju („pirija” u dijalektu znači „levak” – primjedba preuzeta od Vida Latkovića, 1953: 228) koje „uzgred budi rečeno, taj nadimak ne bje zaludu dat” (Matavulj, 1953: 66). Pred manastirskim kolektivom koji je načinio kolo, Dundak popijeva. On na podrugljiv način imitira moljenje posvećeno kultu plodnosti i dolasku mladog Boga. Verbalni postupak parodiranja odnosi se na upotrebu trivijalizovanih riječi i izraza („da namaže žvale i nadimale”, „vade taloga, da namažu takole” i sl.), kao i variranja semantički bliskih pojmova („da napase, da namuze, da nakupi (...), da namaže”, „takoli riču, takoli buču, takoli idu...”). Svjesno naglašenim karikiranjem teme, stila i jezika molitvene forme postiže se efekat smiješnog. „To doživljavanje svijeta, oslobođeno straha, koje maksimalno približuje svijet čovjeku i čovjeka čovjeku... u opoziciji je jedino prema jednostranoj i tmurnoj službenoj ozbiljnosti... koja teži za tim da apsolutizira dano stanje bitka i društvenog uređenja. Upravo je od takve ozbiljnosti karnevalsko doživljavanje svijeta i oslobađalo” (Bahtin prema Biti, 1997: 171).

Matavuljeva stvaralačka intencija se najvećim dijelom odnosila na traženje unutrašnjeg nesklada unutar jedne pojave, situacije, događaja, ali ne i na njegovo razrješenje. Određenom intervencijom, najčešće hiperbolične prirode proizvodio je humorni efekat. Iz razrješenja, kakvo god da je ono, proizilazi tragično, iz održavanja tenzije nesklada uvijek proizilazi smiješno. Opaske ovog tipa navele su Mihajla Pantića na nama blizak sud da je „smehovni princip ključni tvorački princip dela a smeh osnovna intonacija Matavuljeve vizije sveta” (Pantić, 1997: 212). Već je u *Bilješkama jednog pisca* Matavulj otvoreno progovorio o svojoj sklonosti prema komičnom sagledavanju stvari i pojava. Pisac je za sebe izborio dvostruku poziciju: najprije pripadnika kolektiva koji učestvuje u stvaranju, njegovanju i prenošenju tradicije, i umjetničkog stvaraoca koji njome afirmiše premise sopstvenog sistema „pjevanja i mišljenja”. Istančanim estetskim čulom je osjetio literarnost folklornog predloška, šaljive priče i šaljive pjesme podrugачice, kao i vitalnost koju pisanom umjetnosti riječi daju ovi generatori tradicije. Oni zahvaljujući različitom značenjskom potencijalu i kontekstu u koji se smještaju postaju izvor različitih literarnih rješenja.

LITERATURA

Bahtin, Mihail. 1967. *Problemi poetike Dostojevskog*. Prevela Milica Nikolić. Beograd: Nolit.

Bahtin, Mihail. 1970. „Ep i roman (o metodologiji izučavanja romana)” u *Savremenik*, sv. 7, 1970, 21, Beograd.

Bahtin, Mihail. 1978. *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*. Prevod Ivan Šop i Tihomir Vučković. Beograd: Nolit.

Biti, Vladimir, 1997. *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Zagreb: Matica hrvatska.

Kilibarda, Novak. 2009. *Usmena književnost Crne Gore*. Podgorica: CID.

Krnjević, Hatidža. 1981. „Veština rugalačka”, u Matavulj, Simo. *Bakonja fra Brne*. (Preštampana prva redakcija *Kako je Pjevalica izlječio fra-Brnu* objavljivana u Stražilovu, 1888, a prvo i konačno izdanje, 1892. u Srpskoj književnoj zadruzi) Beograd: Nolit.

Maksimović, Goran. 2001. „Bokeljske novele Sime Matavulja” u *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knjiga 47 (1999), sveska 1. Novi Sad.

Matavulj, Simo. 1953. *Sabrana dela II, Bakonja fra Brne*. Tekst za štampu priredio i beleške napisao dr V. Latković. Beograd: Prosveta.

Matavulj, Simo. 1953. *Sabrana dela IV, Bilješke jednog pisca*. Tekst za štampu priredio i beleške napisado dr V. Latković. Beograd: Prosveta.

Matavulj, Simo. 1956. *Sabrana dela VIII, Pisma*. Prosveta: Beograd.

Meletinski, Jelezar Mojsejevič. 1996. *Istorijska poetika novele*. Prevela s ruskog Radmila Mečanin. Novi Sad: Matica srpska.

Milošević-Đorđević, Nada. 2000. *Od bajke do izreke*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost.

Oraić Tolić, Dubravka. 1990. *Teorija citatnosti*. Zagreb.

Pantić, Mihajlo. 1997. „Matavuljeva pohvala životu” u Matavulj, Simo. *Bakonja fra Brne*. Podgorica: Unireks.

Petković, Novica. 1995. *Elementi književne semiotike, Pojmovnik*, knj. 1. Beograd: Narodna knjiga-Alfa.

Pešić, Radmila, Milošević-Đorđević, Nada. 1997. *Narodna književnost*. Beograd: Trebnik.

Samardžija, Snežana. 1997. *Poetika usmenih proznih oblika*. Beograd: Narodna knjiga-Alfa.

Ženet, Žerar. 1985. *Figure*. Prevela Mirjana Miočinović. Beograd: Vuk Karadžić.

Ljiljana PAJOVIĆ-DUJOVIĆ

HUMOROUS TALE AND POEM 'PODRUGAČICA' AS A FOLKLORE
PATTERN OF THE ARTISTIC TEXT

Summary

The structuralistic and semiotic postulates are in the basis of our attempt to answer the question about the generic aspects of folklore tradition in the narrative prose of Simo Matavulj (1852–1908). Of the special importance are the ways in which he transposes and transforms the folklore pattern (humorous tale and poem 'podrugačica') into an authoring text, his novel *Bakonja fra Brne* (1892). The anonymity of the origin of the humorous tale and poem 'podrugačica' as well as the oral way of propagating them, protected them from any kind of social and church control. The whole thematic-motivational complex finds its origin in the scurrilous events that are connected with friars and monks. That layer of folklore tradition is based on the contrast between higher spiritual principles and materialistic modes of living of this world. The jokers of humorous folk entities in a insolent manner unmask the faces of spiritual authorities replacing it with the face of an ordinary man that is characterized by different weaknesses. Matavulj proves to be a master in the shift of narrative perspectives. From the perspective of a witness-narrator who follows the outer actions that refer to the main characters, it is not difficult to shift to the point of view of the characters themselves.

In a carnevalesque manner, serious and comic at the same time, the death of a young deacon transforms into a humorous that borders with the grotesque. The consequences of Škoranč's vampiring are perceived through fears and tales of fellows from the monastery. The cause, still, is completely repressed, the subject of the action is denoted as something indeterminate, not belonging to this world. Humorous-ironic narrative perspective is confirmed by Dundak's imitation of orthodox prayer in a manner of a podrugačica. Friars celebrate a 'new year' as a folklore festivity, as by its origin it is, listening in a solemn Christmas atmosphere a prayer or, precisely, a poem 'podrugačica'. A servant in the monastery and his singing in the time of a new year celebration, serve to Matavulj to introduce a motif of *parodia sacra*, that is a parody of saint texts and rituals that inaugurates a possibility of new literary presignification of the world. Mikhail Bakhtin denotes that humorous tales and poems about (non)epic events transmute the energy of the „folk humorous culture”. Due to the different potential of meaning and context in which they are placed, they present a source of different literary solutions. They contribute to the catharsic effect of freeing from the limitations that are imposed by the textual conventions. The alchemy of Matavulj's narration that arises from the spirit of humorous tales and poems 'podrugačice' presents a power of connecting and establishing harmony of what appears unbidgeable and unforgiven.

Key words: humorous tale, poem 'podrugačica', folklore pattern, Matavulj's novel *Bakonja fra Brne*, parody, humorous-ironic narrative perspectives, carnevalesque sense of the world

